

Megzabolázott platonizmus

Az utókor számára a platóni filozófia nem csupán szellemi örökség, hanem interpretációs kihívás is. Platón hagyatéka éppen azért tekinthető a nyugati filozófia kiindulópontjának – bár nem a végpontjának, ahogyan azt Whitehead gyakran ismételt *bon mot*-ja a lábjegyzetekkel kapcsolatban sugallja –, mert nincs egy olyan filozófiai doktrína, amit szigorú értelemben platonizmusnak nevezhetnénk. Platón művei nem alkotnak mérnöki pontossággal felépített filozófia rendszert. Nem tudhatjuk, valójában mit gondolt a világról és annak megismerhetőségéről, és avatott értelmezői sem értenek mindig egyet abban, hogy pontosan milyen irányba fejlődött gondolkodása.

A nyugati filozófia jelenleg ismert története azonban éppen ezeken a kétségeken és bizonytalanságokon alapul. Mert ha valami, az bizonyosan Platón filozófiai dialógusainak öröksége, hogy nincs filozófiai tudás kétség és bizonytalanság nélkül. Bár vannak filozófiai tanok, a filozófia nem tan, nem doktrína. Értelmét az észszerű értetlenség, a racionális kétely és a világ bonyolultságára történő rácsodálkozás, nem valamely titkos bölcsesség birtoklása adja.

Amiből nem következik, hogy – Wittgensteint, vagy inkább néhány értelmezőjét, követve – azt kellene gondolnunk, hogy a filozófiából semmit sem tanulhatunk a világról vagy annak megismerhetőségéről. Ha van a platóni filozófiának olyan doktrinális eleme, ami annak megkérdőjelezhetetlen lényegét alkotja – vagyis amellyel szemben legalábbis a platóni korpuszon *belül* nem találunk ellenérvet –, az az a meggyőződés, hogy a világ alapvető, metafizikai természete csak racionális, intelligibilis képességeink segítségével fogható fel, és hogy ezek helyes használatának módja nem érthető meg pusztán az érzékelést lehetővé tevő képességek vizsgálatával.

Ezen a belátáson túl azonban aligha beszélhetünk egységes platóni metafizikai hagyományról, mint ahogy lábjegyzetekről sem, amik ezt a hagyományt értelmeznék. Számos filozófiai álláspontot szokás „platonikusként” aposztrofálni, de ezeket általában már valamely Platón-interpretáció további interpretációja alapján nevezzük platóninak, sokszor messze eltávolodva a Platón eredeti műveiben található gondolatmenetektől.

A következőkben egy olyan filozófiai problémát fogok vizsgálni, amelynek eredete minden kétséget kizáróan Platón filozófiájában lelhető fel, és amellyel kapcsolatban, ugyancsak minden kétséget kizáróan, nem tudhatjuk, mi volt Platón saját álláspontja, vagy volt-e álláspontja egyáltalán. Modern terminológiát használva ezt a metafizikai problémát a tulajdonságok és a modalitás problémájának fogom nevezni. Központi tézisem pedig az lesz, hogy a kettő egymástól elválaszthatatlan: a modalitások problémája végső soron azonos a tulajdonságok természetére vonatkozó metafizikai problémával.

I. ANALITIKUS „PLATONIZMUS” PLATÓN NÉLKÜL

A kortárs analitikus metafizikában általában két doktrínát szokás „platonikus-ként” aposztrofálni. Az egyik elképzelés az absztrakt objektumok létezésére vonatkozik. Az absztrakt objektumok tipikus esetei a matematikai entitások, például a számok, halmazok, geometriai alakzatok, valamint a mentális attitűdök (meggyőződések, kívánságok) tartalmaként felfogott, fregei értelemben vett gondolatok, vagy a nyelvi jelentések. Hogy ezeknek pontosan mi is a közös jellemzője, az maga is vitatott kérdés, de minimális feltételnek tűnik, hogy nem térbeli létezők és közvetlenül nem vesznek részt oksági interakciókban. A „platonikus” felfogás szerint ilyen entitásoknak létezniük kell. Az ekképp felfogott „platonizmus” kritikusai szerint viszont ilyen entitások nem léteznek, mivel csak olyan tárgy létezhet, amelynek térbeli tulajdonságai is vannak, és ezért van *valahol*, azaz kitölti a tér valamely régióját. Ha így van, akkor akármik is legyenek a számok, gondolati tartalmak, jelentések, nem absztrakt partikulárek.

Egy másik gyakori értelmezés szerint a platonizmus annak az elképzelésnek felelne meg, ami szerint léteznek példány nélküli univerzálék. Első megközelítésben – később e kérdésre részletesebben is kitérek majd – az univerzálé egy olyan entitás, amelynek példányai lehetnek, szemben az individuumokkal, amik az univerzálék példányai vagy instanciái, de példányaik nem lehetnek. A platonizmus mármost azt az álláspontot reprezentálná, ami szerint léteznek olyan univerzálék, amelyeknek sehol nincsenek példányai.

A platonizmus ezen értelmezései azonban teljesen érdektelenek. Először is, ha léteznek instancianélküli univerzálék, azok definíció szerint absztraktumok. Persze nem absztrakt *objektumok*, hiszen *lehetnek* instanciáik. De ha már feltételeztük, hogy léteznek absztrakt univerzálék, semmi okunk kételkedni az absztrakt partikulárek létezésében sem. Az „instancianélküli univerzálék” létezését, mint láttuk, azért igyekszik néhány filozófus kizárni, mert tagadja a térbeli elhelyezkedés nélküli entitások létezését. Ha azonban léteznek instancianélküli univerzálék, azok semmilyen értelemben sem lehetnek térbeliek,

ezért semmi okunk sincs arra, hogy ne ismerjük el az absztrakt objektumok létezését is.¹

Márpedig jó okunk van arra, hogy elfogadjuk: léteznek példány nélküli univerzálék. A „példány nélküli univerzálé” létezésének tagadása ugyanis abszurd elképzelés. Ezért teljesen alkalmatlan a platonizmus vagy az attól eltérő nézetek jellemzésére. De ezen nincs mit sajnálkozni, mert mint látni fogjuk, az „instancia nélküli univerzálé” amúgy is teljesen alkalmatlan annak megértésére, mit jelent az, hogy valamely a tulajdonságokról alkotott elmélet platonikus.

Akárhol keressük – leszámítva a pusztán elképzelt, és ezért eleve absztrakt tereket, mint amilyen a Jurassic park –, a dinoszauruszok egyetlen példányával sem fogunk találkozni manapság. A dinoszauruszok példányai nem léteznek, de nincs okunk azt állítani, hogy az a tulajdonság, hogy valami dinoszaurusz, ne léteznék. Ezért a példánnyal rendelkezést, mint egy univerzálé létezésének feltételét, tovább kellene finomítani. Mondhatnánk például, hogy a dinoszaurusz tulajdonság létezéséhez elegendő, hogy valaha a múltban, vagy valamikor a jövőben létezzenek dinoszauruszok.

Ez a finomítás azonban aláássa a példány nélküli univerzálék létezésének tagadása melletti érvet. Ha ugyanis azért létezhetnek csak olyan univerzálék, amelyeknek vannak példányai, mert semmi sem létezhet, ami nem térbeli, akkor pontosan hol vannak *most* a jelenleg példány nélküli univerzálék? A dinoszauruszok példányai, sajnos, kihaltak. Korábban térbeli létezők voltak, de most már nem léteznek. Mi okunk van feltételezni, hogy a létezésüktől függő tulajdonság viszont gondtalanul tovább egzisztál? Általában, ha tagadjuk az absztraktumok létét, milyen alapon feltételezhetjük, hogy azokban az időpontokban, amikor egy univerzálénak egyetlen példánya sem létezik, az univerzálé nem szűnik meg létezni?

Bár kétkem, hogy lenne erre alapunk, az is nyilvánvaló, hogy léteznek olyan univerzálék, amelyeknek sosem volt vagy lesz példányuk. Gondoljunk például az olyan univerzálékra, mint hogy valami *pontosan* 11^{11} kg tömegű, 11^{12} kg tömegű vagy 11^{13} kg stb. Általában, biztosra vehetjük, hogy nincs minden maximálisan determinált tulajdonságnak instanciája. De hogyan zárhatjuk ki ezeknek a tulajdonságoknak a létezését? Azt kellene például gondolnunk, hogy vannak olyan értékek, amelyekre a fizikai törvények értelmezhetetlenek, mert nemlétező tulajdonságokra kellene alkalmaznunk őket? Ez teljesen elfogadhatatlan nézetnek tűnik.

¹ Egy gyakran felhozott érv szerint van: mivel az absztrakt objektumokkal nem állhatunk kauzális kapcsolatban, ezért megismerhetetlenek, ami ahhoz az abszurd következményhez vezet, hogy például nem létezik matematikai tudás. Ez az érv azonban feltételezi, hogy a megismerhetőség feltétele a közvetlen oksági kapcsolat a megismerés tárgyával. Ez a feltételezés rendkívül implauzibilis – bizzar gondolat, hogy az elektronokról alkotott tudásunkat az elektronok okozzák –, és teljes mértékben figyelmen kívül hagyja az intelligibilis megismerés elsődlegességét, ami, mint említettem, minden platonista elképzelés alapja.

Ha erre föl azt állítanánk, hogy csak a meghatározó (*determinable*) univerzálék léteznek, akkor először is meg kellene tudni magyarázni, hogy a meghatározott tulajdonságok ugyan micsodák, másodsor azt is meg kellene indokolni, hogy miért nem léteznek például az unikornis univerzáléja. Elvégre az egyszarvúak gerinces, emlős, patás állatok, és mindezen meghatározó tulajdonságoknak bőven akadnak példányai.

A legsúlyosabb probléma ezzel a megkülönböztetéssel azonban az, hogy még ha egyetlen instancia nélküli univerzálé sem létezne, akkor is nyugodtan lehetnénk platonisták az univerzálékkal kapcsolatban. A platonizmus valódi állítása ugyanis az, hogy *létezik univerzálék mint absztraktumok*, függetlenül attól, hogy vannak-e vagy nincsenek példányaik.

Éppen ezért, szemben a kortárs felfogással, az „arisztotelianizmus” a platonizmus egy lehetséges továbbgondolása, nem pedig egy rivális doktrína. Mindkét hagyomány alapvető állítása ugyanis az, hogy az univerzálék értelmében vett tulajdonságok tételezése nélkül nem érthetjük meg sem az állandóság, sem a változás, sem a lehetőségek fogalmát. Márpedig az állandóság, a változás és lehetőség a legalapvetőbb metafizikai kategóriák. Ezért ahhoz, hogy a „platonizmus” ne pusztán egy érdektelen megkülönböztetés címkéje legyen, hanem filozófiailag tartalmas kifejezés, elkerülhetetlen, hogy – a bevett analitikus gyakorlattal ellentétben – szemügyre vegyük a Platón szövegeinek értelmezéseiből kibontakozó hagyományokat is.²

II. KÉT HAGYOMÁNY

Mint látni fogjuk, mind a tulajdonságokkal, mind pedig a modalitásokkal kapcsolatban létezik olyan álláspont, amelyet „platonikus” felfogásnak szokás nevezni, de a kettő ritkán kapcsolódik explicit módon egymáshoz. A kérdés azon megközelítését, amit jelen írásban képviselni szeretnék, a legtöbben talán nem is neveznék „platonikusnak”. Elsősorban azért, mert sokat merít Arisztotelész hagyatékából, márpedig régi hagyomány a nyugati filozófiában az „arisztotelészi” és „platóni” gondolatok szembeállítására – persze megint csak valamely meghatározott Platón- (és Arisztotelész-) interpretáció mentén.

Nincs azonban egy Platón – pontosabban: egy platóni doktrína –, amelyet magától értetődő módon szembe állíthatnánk Arisztotelésszel és amely ezért kizárná, hogy egy elmélet, amely bevallottan arisztotelészi ihletésű, ne hivatkozhatna

² E megközelítés iskolapéldája Tugby 2013, aki anélkül tárgyalja a diszpozicionális tulajdonságokkal kapcsolatos „platonizmust”, hogy egyetlen utalást is tenne akár Platónra, akár a Platón művei nyomán kialakuló filozófiai hagyományokra, és kizárólag az instancia nélküli univerzálék problémájával foglalkozik. A jelen tanulmány egyik célja annak érzékeltetése, hogy a platóni hagyomány megértése nem kizárólag filozófiatörténeti feladat, hanem a jelenkori filozófia problémák jobb megértéséhez is hozzájárulhat.

Platón belátásaira is. Az, hogy ne lehetne mindkét filozófus műve ugyanazon kortárs elmélet forrása, Platón filozófiájának egy olvasatából adódik csupán. Ez az olvasat nem abszurd, nem védhetetlen, de valóban összeegyeztethetetlen a tulajdonságok és modalitások a következőkben kifejtett elméletével. De csak egy lehetséges olvasat.

A platóni érvek gyakori kiindulópontja a szenzibilis, az érzékeink számára megjelenő partikulárékat tartalmazó, manifeszt világgal kapcsolatos kétely. E manifeszt világ jellegzetessége a *változás* és ezzel együtt a *kontingencia*. Ezzel szemben a megismerés, pontosabban a valódi tudás feltétele az állandóság, azaz a *változatlan* és az ezzel összefüggésbe hozott *szükségyszerűség*. Platón – pontosabban a platóni dialógusok azon szereplői, akiknek nézetével Platón feltételezhetően azonosul – számos esetben érvel amellett, hogy ha létezik tudás, annak tárgya nem lehet a manifeszt, az érzékelésben megnyilvánuló valóság. Az érzékeink segítségével felfogható világ szolgálhat ugyan kiindulópontul bizonyos típusú ismeretek számára – amilyenek például a geometriai ismeretek –, a csakis a filozófiai vizsgálódás számára hozzáférhető tudás azonban tisztán fogalmi kell hogy legyen.³

A változásról, állandóságról, kontingenciáról, szükségyszerűségről és ehhez kapcsolódva a tudás lehetőségéről alkotott általános elképzelések a platóni filozófia viszonylag konstans elemei. Mindezek specifikusabb, metafizikai és episztemológiai következményei azonban vitathatók. Olyannyira, hogy aligha állíthatjuk: létezik egy minden kétséget kizáró egységes értelmezésük. Ezekből az alapvető filozófiai kiindulópontokból ugyanis legalább két, egymással összeegyeztethetetlen filozófiai hagyomány eredeztethető. És bár egyikről sem tagadható, hogy köze lenne Platón általunk ismert fejtegetéseihöz, később mégis a metafizika mint filozófiai diszciplína két radikálisan különböző felfogását alapozzák meg.

Az egyik hagyományt jobb híján a transzcendentalista Platón tradíciójának nevezhetnénk. E hagyomány szerint a platóni filozófia végső metafizikai üzenete az, hogy a számunkra megjelenő manifeszt világ csupán látszat, még hozzá abban a szigorú értelemben, hogy a manifeszt világról alkotott vélekedéseink *szükségképpen* illuzórikusak. Az intelligibilis megismerés célja nem az érzékelhető világ valós szerkezetének magyarázata, hanem egy „másik világ” felfedezése. Ez a világ a valódi tudás, az állandóság, a metafizikai szükségyszerűség, a változatlan és Örök Lét világa, amit az ideák vagy formák mint reifikált, önmagukban fennálló és önmaguk számára elégséges lényegek birodalma alkot.

Az, hogy ez a világ egyáltalán megismerhető-e, illetve hogy a megismerése racionális belátáson vagy csupán misztikus szemléleten alapulhat-e, most számunkra – bár természetesen nem e hagyomány számára általában – érdektelen kérdés. Ami lényeges, az maga a „kétvilág”-koncepció. Eszerint a filozófiai tu-

³ *Állam* 510c.

dás nem a manifeszt világ valós, ámde a közvetlen érzékelés által rejtett szerkezetének feltárására irányul, hanem egy másik, az érzékelhetőtől elkülönült és elzárt világ létének a felismerésére. Ezt a világot tekinthetjük a szó fentebb tárgyalt értelmében „absztrakt” világnak is, amennyiben a térben és időben létező, érzékelhető tulajdonságokkal rendelkező konkrét partikuláris világtól független, pusztán az észbeli (vagy misztikus) belátás révén megismerhető valóság.

Mi több, azt is állíthatjuk, hogy ez az elmélet határozza meg – a szó tényleges etimológiájától függetlenül – a metafizika valódi értelmét: a meta-fizika tárgya eszerint a „természeten túli” valóság. Ez az a hagyomány, amit a kortárs neoarisztotelianus metafizika egyik legjelentősebb képviselője, John McDowell „zabolátlan” platonizmusnak (*rampant Platonism*) nevez. Zabolátlan vagy sem, kétségtelenül nem összeegyeztethetetlen a platóni korpusz számos elemével.⁴ De nem valamennyivel.

Egy másik értelmezés Platónnak (pontosabban: *A szofista*-ban szereplő „eleai vendégnek”) abból a megjegyzéséből indul ki, hogy mindaz, ami valóban létezik, nem lehet holt valóság.⁵ Márpedig csak az lehet eleven, ami képes a változásra, vagy ha önmaga nem is változik, képes a változás előidézésére. Mindebből az következik, hogy a változás is valóságos kell hogy legyen. Hiszen, ha a létrehozott változás nem lenne valóságos, a változás létrehozására irányuló képesség sem lehetne az. A számunkra megjelenő, folyamatosan változó világ tehát nem pusztán árnykép vagy illúzió. Az ideák vagy formák a manifeszt világban tapasztalható, megfigyelhető dolgok és események létének és változásának forrásai.

Továbbá a formák elevensége megismerhetőségük feltétele is. Lélek nélkül nem létezik megismerés, a lélek pedig lényegénél fogva eleven. A „holt lélek” a görög hagyományban kiáltó fogalmi ellentmondás, miután a görögök szerint a lélek a testekben az élet princípiuma. Az elevenség pedig tevékenységet feltételez, és tevékenység nem lehetséges változás nélkül. Az ideák vagy formák megragadása a lélek tevékenysége. Ez a tevékenység azonban lehetetlen lenne a lélek és a formák közti interakció nélkül. Következésképp e formák nem lehetnek passzívok. Ha pedig aktívok, tevékenyek, akkor valamilyen módon kötıdnieük kell a változás és esetlegesség világához is.

Az értelmileg megragadható ideák vagy formák mint a változás forrásai tehát maguk sem lehetnek „holtak”, minden tevékenységtől mentesek. Ellenkező esetben a megismerő lélek számára hozzáférhetetlenek lennének, és nem lehetnek a megfigyelhető változások forrásai sem. Következésképp a világ intelligibilis lényegének megragadására irányuló képesség nem egy másik, a változás világtól elkülönült és elzárt világ megismerését célozza, hanem azt, hogy meg-

⁴ Az *Állam* híres barlanghasonlata és a fejtegetések a lét különböző értelmeiről és fokozatairól nyilvánvaló kiindulópontként szolgálhatnak egy ilyen irányú értelmezéshez. Vö. *Állam* 514a–520a, továbbá *Phaidón* 78a–79a.

⁵ *A szofista* 248c–d.

értsük, *miként lehet az, ami állandó és szükségszerű, a világban tapasztalható változás és kontingencia forrása.*

McDowell szóhasználatát továbbgondolva ezt a hagyományt nevezhetjük talán „megzabolázott platonizmusnak”. A „megzabolázott platonizmus” szerint a metafizika feladata nem a változás és esetlegesség világától elkülönült transzcendentális létezők megértése, hanem annak magyarázata, miként függ össze a tudást lehetővé tevő állandóság és szükségszerűség a tevékenységgel, elevenességgel, változással, mozgással. Másképp fogalmazva: mi a szerepe az állandóságnak és szükségszerűségnek a bennünket körülvevő kontingens, esetleges világ megértésében?

III. TULAJDONSÁGOK

Mindezt talán úgy is kifejezhetjük, hogy ez utóbbi értelemben vett platóni hagyomány szerint a változó világ valós természete megértésének a tulajdonságok elméletén kell alapulnia. A tulajdonság (*property*) kifejezés a modern metafizika terméke. Platón a partikuláris létezőket a formákkal vagy ideákkal állítja szembe. Később Arisztotelész a „predikabiliáknak” számos különböző típusát különbözteti meg, amiket az az alapvetően nyelvi jellegzetesség köt össze, hogy állíthatók valamiről, nevezetesen partikulárékról, vagy „elsődleges szubsztanciákról”.⁶ Nem világos azonban, hogy ezen állítható jellemzőket – fajtákat, minőséget, mennyiséget, állapotot, mozgást stb. – állíthatóságuk okán egy, közös ontológiai típusba kell-e sorolnunk. A kortárs filozófiai hagyomány azonban ezt teszi, amikor valamennyit „tulajdonságnak” nevezi.⁷

Későbbi fejtegetéseinkben még lesz jelentősége annak a kérdésnek, hogy mi értelme a tulajdonságnak, mint metafizikai kategóriának, illetve annak, hogy a tulajdonság alapvető vagy derivált metafizikai kategória-e. Ami a platóni kiindulópontot illeti, most csak azt kell megmutatnunk, miként segíthetnek hozzá a tulajdonságok a manifeszt világ megértéséhez.

A manifeszt világ változó. A változás pedig tulajdonságokat feltételez: valamely partikuláré (legyen az fizikai tárgy, artefaktum, biológiai organizmus vagy személy) akkor változik, ha egy bizonyos időpontban, mondjuk, F tulajdonságú, egy másik időpontban viszont egy F -fel összeegyeztethetetlen tulajdonsággal rendelkezik. Egyik időpontban tehát az igaz róla, hogy F , egy másikban pedig

⁶ Vö. Arisztotelész 1997.

⁷ Ebben alapvető szerepe van Frege nyelvfilozófiájának, amely két alapvető logikai típust különböztet meg: individuumokat és függvényekként értelmezett fogalmakat. Vö. Frege 1980. A fregei fogalmakat gyakran értelmezik platóni értelemben vett absztrakt entitásokként. A legtöbb, a tulajdonságokról alkotott kortárs metafizikai elmélet ebben nem ért egyet Fregével, azonban átveszi az eredetileg logikai indíttatású dualitást individuumok és a róluk állítható dolgok között. Utóbbiakat egységesen tulajdonságoknak tekinti.

az lesz igaz, hogy nem-*F*. Platón filozófiájában a megismerés (és tudás, amennyiben utóbbi lehetséges) nem a világ, hanem csak a tulajdonságok állandóságát követeli meg. A tulajdonságok állandósága viszont a változás feltétele. Ezt a belátást egészíti ki Arisztotelész később azzal, hogy a változás feltétele a partikulárek mint arisztotelészi értelemben vett szubsztanciák bizonyos mértékű állandósága is.⁸

Miután Platón szerint csak a tulajdonságok változatlanok, minden más entitás folyamatosan és minden tekintetben változik, szükségszerű ismeretünk is csak a tulajdonságokról lehet. Mivel azonban a változás tulajdonságokat feltételez, a változást és a kontingenciát is a tulajdonságok létezése teszi lehetővé. Mindez világosan mutatja a tulajdonság mint ontológiai kategória jelentőségét.

Platón – és őt követve Arisztotelész – azonban ennél többet is állít. A tulajdonságok nemcsak a változás fogalmához elengedhetetlenek. Egy tulajdonság bizonyos típusú változások forrása vagy eredete is.

E ponton érdemes egy rövid kitérőt tenni azzal kapcsolatban, mit értek itt a „forrás” vagy „eredet” kifejezés alatt, mivel ennek a későbbiekben még jelentősége lesz. Az, hogy a tulajdonság a változás forrása, nem jelenti egyben azt is, hogy a tulajdonság a változás oka lenne – legalábbis, amennyiben az „ok” kifejezést modern, „poszt-hume-iánus” értelemben használjuk.

Ez utóbbi értelemben az okok vagy események, vagy tények, vagy szubsztanciák. Hogy mik az események, tények vagy szubsztanciák, az további nagy filozófiai probléma, de annyit biztosan kijelenthetünk, hogy nem tulajdonságok. Az események tipikus példája a tulajdonságok változása, ami egy bizonyos pillanatban történik, kontingens módon. A tények azt rögzítik, hogy egy adott pillanatban, vagy egy bizonyos ideig valamely partikuláre rendelkezik egy bizonyos tulajdonsággal. Maga a partikuláre (vagy arisztotelészi értelemben vett szubsztancia), amelyet bizonyos kontextusokban szintén tekinthetünk oknak, nyilvánvalóan nem tulajdonság, hanem – egy nem kifejezetten szerencsés kifejezéssel – a tulajdonságok „hordozója” vagy valamely tulajdonság példánya, instanciája. A tulajdonságokat okoknak tekinteni ilyen értelemben egyfajta „kategóriahiba” lenne.⁹

Természetesen az „ok” kifejezésnek van egy ennél sokkal tágabb értelme is, ami szerint ok *bármely* magyarázó tényező lehet. Arisztotelész magyarázatelmélete, amit a skolasztikus értelmezést követve szokás a „négy (típusú) ok”

⁸ Úgy tűnik – bár mint sok minden más Platón filozófiájával kapcsolatban, ez is vitatható –, hogy Platón a változást minden esetben a keletkezéssel és megszűnéssel azonosította, ezért az érzékileg felfogható és folytonosan változó partikulárek időbeni azonosságának lehetőségét is kétségbe vonta. Vö. Ademollo 2018.

⁹ A kategóriahiba fogalmáról vö. Ryle 1974. Saját elképzeléseim részletesebb kifejtését az ok modern fogalmával kapcsolatban lásd Huoranszki 2010.

elméletének is nevezni, ebben az értelemben „okszági”.¹⁰ Továbbá ebben a tágabb értelemben szokás a platóni ideákat és formákat is „okoknak” tekinteni. Az ideák vagy formák magyarázzák, mit jelent a változó világban az, hogy egy partikuláre időlegesen valamely tulajdonsággal rendelkezik. És, mint látni fogjuk, ugyanezen formák hivatottak magyarázni a változás eredetét is.¹¹

A modern felfogás szerint azonban ezek közül csak egyet, a skolasztikusok által „hatóoknak” keresztelt okot helyes metafizikai értelemben oknak tekinteni. A következőkben a konfúzió elkerülése érdekében az „ok” kifejezést e szűkebb, modern értelmében fogom használni. Ezért fogalmazok úgy, hogy a változás forrása vagy eredete, nem pedig oka, a dolgok tulajdonsága.

Később még visszatérek arra a kérdésre, hogy pontosan mit értek a „forrás” vagy „eredet” kifejezések alatt. Itt csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy fontos megkülönböztetni a „tulajdonságnak” nevezett ontológiai kategória két funkcióját. Egyfelől (a) a tulajdonságok állandósága a változás fogalmi feltétele. Másfelől (b) a tulajdonságok az individuumok változásának forrásai. Ez lényeges különbség. Abból ugyanis, hogy fogalmilag lehetetlen változás anélkül, hogy valami előbb egy F tulajdonsággal, majd pedig egy F -fel összeegyeztethetetlen tulajdonsággal rendelkezék, nem következik, hogy a változás forrása is egy tulajdonság.

Azokat a tulajdonságokat, amelyek a változás forrásai, Arisztotelész nyomán dinamikus tulajdonságoknak nevezhetjük. Világos, hogy Arisztotelész a tulajdonságok egy részét – pontosabban azon entitások egy részét, amiket ma tulajdonságnak nevezünk – ilyeneknek tekintette.¹² De ugyanez áll Platónra is – legalábbis bizonyos dialógusaiban található fejtegetéseire. Más kérdés, hogy Platón ideákról adott némely jellemzésével nem egyeztethető össze az, hogy az ideákat vagy formákat dinamikus entitásoknak tekintjük. De ez most mellékes számunkra. A tulajdonságok dinamikus természetének gondolata minden bizonnyal fellelhető Platón műveiben, és ezért a változást a tulajdonságokból eredeztető metafizikai elképzelés egyik forrása is minden bizonnyal Platón.

A *szofista* egy sokat idézett helyén Platón amellet érvel, hogy csak olyan valami létezhet, ami képességgel (*dünamisz*) rendelkezik.¹³ Miután a formák vagy ideák léteznek, képesnek kell lenniük arra, hogy hatást váltsanak ki más-

¹⁰ Maga Arisztotelész nem egy közös fogalmat használ a magyarázat különböző formáinak jellemzésére, vö. *A természet* II 3 és *Metafizika* V 2. Például azt, amit a skolasztikus hagyomány „causa finalis”-nak, tehát „céloknak” keresztel, Arisztotelész „azért, hogy” vagy „annak érdekében, hogy” típusú magyarázatnak tekinti. Ami a különböző Arisztotelész által használt fogalmakat összeköti, az az, hogy mindegyik egy „miért” kérdésre adott válasz része.

¹¹ Ez a többértelműség a görög *aition* kifejezés filozófiai használatának jelentésárnyalataiból adódik, ami lehet felelősség, eredet, ok és magyarázóel is. Az úgynevezett „négy ok” arisztoteléanus elméletéről és arról, mennyiben különbözik az arisztotelészi elmélet az okság modern problémájától, vö. Julius Moravcsik klasszikus tanulmányát, Moravcsik 1974.

¹² Számos a helyen, de legfontosabb talán a *Metafizika* Théta fejezete. A fejezetről és Arisztotelész nézeteiről a dinamikus tulajdonságokkal és változással kapcsolatban vö. Vitt 2003 és Beere 2009.

¹³ Vö. *A szofista* 247c.

ra. A hatás egy eseményben nyilvánul meg, ami többnyire változást feltételez. A formák vagy ideák mint tulajdonságok tehát nem pusztán a változás fogalmi, hanem metafizikai feltételei is. Ezért a tulajdonságok szerkezetének megértése nemcsak a szükségszerű létezőkről alkotott tudás, hanem a változó világban megnyilvánuló kontingencia magyarázatának feltétele is. A tulajdonságok és a modalitások természetére vonatkozó metafizikai probléma szorosan összefügg egymással. És ezt az összefüggést először, úgy tűnik, Platón ismerte fel.

IV. EGY A SOKBAN

De mennyiben tekinthetjük a platóni formákat tulajdonságoknak? A tulajdonságok természetével kapcsolatos kortárs metafizikai vitákban ugyan, mint korábban láttuk, bizonyos nézeteket rutinszerűen „platonikus felfogásnak” szokás nevezni, de a kortárs analitikus metafizika szóhasználata félrevezető.

Mint korábban említettem, a platóni korpuszban számos olyan hely található, ahol Platón amellet érvel, hogy a formák vagy ideák önmagukban álló, elkülönült létezők.¹⁴ Egy középkori filozófiából kölcsönzött szóhasználattal gyakran szokás ezt úgy kifejezni, hogy Platón szerint az univerzálék „ante res” léteznek. Ha az univerzálékat azonosítjuk a tulajdonságokkal, akkor úgy is fogalmazhatunk, hogy a tulajdonságok a tulajdonságokkal rendelkező partikulárékat logikai értelemben „megelőzően”, azaz tőlük függetlenül léteznek.

Az azonban korántsem világos, hogy amikor Platón az ideák vagy formák elkülönült létezéséről beszél, akkor azokat valóban univerzáléknak tekinti-e, azaz olyan létezőknek, amelyeknek példányai lehetnek. Az is elfogadható értelmezésnek tűnik ugyanis, hogy Platón szerint a magukban és maguk számára létező formák vagy ideák *absztrakt partikulárék*, azaz olyan típusú entitások, mint amilyenek például (ismét csak: egyes értelmezések szerint) a korábban említett számok vagy egyéb matematikai entitások.

Anélkül, hogy Platón ideaelméletének részletes elemzésébe bocsátkoznánk, annyit mindenképp megállapíthatunk, hogy Platón fejtegetési a formák természetéről a tulajdonságokkal kapcsolatos két, összeegyeztethetetlen hagyomány forrásának tekinthetők. Egyes fejtegetések arra utalnak, hogy Platón az ideákat a világban tapasztalható tulajdonságok tökéletes, de absztrakt modelljeinek tekintette, amelyek valóban *elkülönült* módon léteznek, és amelyeket tökéletlen módon valósítanak meg az érzékelhető világban tapasztalható tulajdonságok.¹⁵

¹⁴ Platón híres formulája szerint a formák *auto kath' auto* létezők, azaz „maguknál fogva magukban” léteznek. A fogalom történetéről és szerepéről a görög filozófiában (és a filozófiában általában), vö. Jeremiah 2013.

¹⁵ Lásd pl. *Phaidón* 74e–75b. A „modell” kifejezés annyiban félrevezető, hogy a modellek a valóságot reprezentálják, míg a platóni elképzelés szerint az érzékelhető tulajdonságok reprezentálják a tökéletes és valóban létező ideákat vagy formákat.

Ebben az értelemben állíthatjuk, hogy csak a jó ideája tökéletesen jó, az egyenlő ideája tökéletesen egyenlő, és így tovább. Ez az értelmezés jól illeszkedik a két, elkülönült világ létezését feltételező Platón koncepciójába. És, mint korábban említettem, ez az értelmezés kétségkívül jogosan hivatkozik számos Platón műveiben található fejtegetésre.

Más szövegekben és szöveghelyeken viszont egyértelműnek látszik, hogy Platón az ideákat nem absztrakt partikuláréknak, hanem tulajdonságoknak vagy attribútumoknak tekinti. Az ideák vagy formák itt azt hivatottak magyarázni, hogyan lehetséges megtalálni a „sokban az egyet”, vagyis mi tesz különböző, változásnak alávetett partikulárékat azonossá, valamint hogy miért áll fenn ez az azonosság mindig csak bizonyos tekintetben.¹⁶ Az az elképzelés, hogy a sokban az egységet valamilyen módon az ideák vagy formák alkotják, méghozzá úgy, hogy ezekben az ideákban vagy formákban az érzékelhető partikulárék valamilyen módon „részesednek”, csak úgy értelmezhető, ha előbbieket „univerzáléknak”, vagyis tulajdonságoknak tekintjük.¹⁷

Mint láttuk, sok esetben, például a matematika filozófiájában, azt az álláspontot nevezzük platonizmusnak, amely szerint a számok (halmazok, és egyéb matematikai entitások), fregei gondolatok és a jelentések absztrakt partikulárék. Általában és tágabb értelemben, bármely olyan filozófia álláspontot, amely elismeri, hogy léteznek a konkrét, térben és időben fennálló, változásnak alávetett partikulárékon kívül absztrakt entitások is, platonistának szokás tekinteni. Fontos azonban látni, hogy Platón filozófiájában az ideáknak mint absztrakt modelleknek számos olyan funkciója van, ami túlmutat az absztrakt entitás ezen önmagában szegényes, bár bizonyos kontextusokban talán fontos fogalmán.

Egy másik értelemben az, amit Platón az ideákról vagy formákról mond, nem az absztrakt objektumok, hanem a tulajdonságok természetéről folytatott kortárs viták kapcsán releváns. A tulajdonságok természetével kapcsolatos kortárs viták egy jelentős része ugyanis pontosan arról szól, fel kell-e tételeznünk, hogy létezik valamilyen egység a partikulárék sokaságában. A platonizmus álláspontja szerint igen. Ez, valamint a mellette felhozott érvek alkotják a helyesen értelmezett platonizmus lényegét, nem a „példány nélküli univerzálékkal” kapcsolatos természetlen vita.

A sokáig dominánsnak tekinthető *modern* filozófiai álláspont ugyanis az volt, hogy nem kell az univerzálék létezését feltételeznünk. A teremtett világot a térben elhelyezkedő és időben változó partikulárék alkotják. A korai modern felfogás szerint a tulajdonságok voltaképp „akcidensek”, a partikuláris szubsztanciák esetleges meghatározottságai. Maguk ezek a meghatározottságok nem

¹⁶ Az „egy a sokban” gondolat klasszikus helye: *Állam* 596a. Arról, hogy az egység mindig bizonyos tekintetben áll fenn, lásd *A szofista* 249c.

¹⁷ A részesedésről vö. *Phaidón* 100c–d, Platón saját kételyeiről a fogalom alkalmazhatóságával kapcsolatban *Parmenidész* 130c–131e.

alkotnak önálló egységet. Egységet azok a mentális entitásként értelmezett fogalmak alkotnak, amiket bizonyos partikulárekra, illetve azok akcidenseire alkalmazunk.¹⁸

A huszadik századi metafizikában azonban kételyek merültek fel a tulajdonságok konceptualista értelmezése kapcsán. Az ekkoriban uralkodó felfogás szerint a fogalmak mentális entitások.¹⁹ Kijelentéseink jó része valamely tulajdonságot állít egy vagy több partikuláreről vagy individuumról. Márpedig ha a tulajdonságok voltaképp fogalmak és a fogalmak mentális entitások, akkor azt, hogy igaz-e egy kijelentés, nem az elmefüggetlen valóság, hanem a részben konvencionális fogalomhasználat határozza meg. Ez pedig a sztenderd realista metafizikai felfogás szerint elfogadhatatlan: az állítások igazsága nem függhet a nyelvhasználó által elfogadott konvencióktól, csakis a tényektől.

Hogy ez az érv mennyire meggyőző, az persze attól is függ, hogy mit értünk fogalmakon és a nyelvhasználat konvencionálisán. Önmagában sem a tulajdonságok fogalmakkal történő azonosítása, sem a fogalomhasználat (részben) konvencionális jellege nem kell, hogy az igazság elfogadhatatlan relativizálásához vezessen.²⁰ A számunkra releváns kérdés most azonban az, lehetséges-e a tulajdonságokat úgy értelmezni, hogy (a) az, hogy megillet-e egy tulajdonság valamely partikulárét vagy sem, nem konvenció kérdése, de ugyanakkor (b) nem feltételezünk semmilyen a sokaságban megnyilvánuló egységet.

Egy sokak által elfogadott válasz erre a kérdésre az, hogy igen, lehetséges ilyen értelmezés, amennyiben *partikulárek összességeként* tekintjük őket. A tulajdonság nem valamely egység a sokaságban, hanem csak egy jól definiált összesség: partikulárek egy meghatározott halmaza vagy osztálya. A tulajdonságok elsődleges szerepe az ontológiában eszerint az lenne, hogy segítségükkel a partikulárékat (vagy individuumokat) csoportosítsuk vagy osztályozzuk.

Továbbá, bár a partikulárek minden osztálya tulajdonságot alkot, nem minden osztály egyformán fontos. Vannak „kiemelt jelentőségű” osztályok, amelyek mentén az individuumokat „természetes módon” csoportosíthatjuk, míg más osztályok önkényesnek tűnnek. A „legtermészetesebbek” azok a tulajdonságok, amelyek alapvető fizikai törvényekben szerepelnek, például a tömeg

¹⁸ A korai modern felfogást jól illusztrálja az, amit Kant állít a tulajdonságok és a szubsztanciák viszonyáról a *Tiszta ész kritikája* „Első analógiájában”: „...pontosabban és helyesebben fejezzük ki magunkat, ha csupán valamely szubsztancia létezésének pozitív meghatározási módjait nevezzük akcidenseknek. Értelmünk logikai használatának feltételei mindazonáltal elkerülhetetlenné teszik, hogy *azt, ami valamely szubsztancia létezésében változó lehet, mintegy elkülönítsük*, és a voltaképpeni állandóhoz és alapvetőhöz való viszonyában vegyük szemügyre.” Kant 1781/1995, 208, saját kiemelésem.

¹⁹ Véleményem szerint a domináns felfogás ebben téved, ezért a fogalmak és tulajdonságok közti viszonyt helytelenül értelmezi. Hogy miért, az remélem, a tanulmány utolsó részében világossá válik, még ha ezen a helyen nem is érvelek emellett explicit módon. További érveimet lásd Huoranszki 2014.

²⁰ Erről lásd ismét Huoranszki 2014.

vagy az elektromos töltés. A legkevésbé természetese a pusztán konvencionálisnak tűnő tulajdonságok, mint például az „Oscar-díjas film rendezője”. Azonban akár „természetes” valamely tulajdonság, akár nem, ontológiai természetük azonos: mindkettőt bizonyos individuumok osztálya alkotja.²¹

Kérdés azonban, hogy az osztályok valóban tulajdonságoknak tekinthetők-e. Mint láttuk, a platóni belátás értelmében a tulajdonságoktól elvárjuk, hogy változatlanok maradjanak, miközben az individuumok változnak. A tulajdonságok változatlansága feltétele a változás lehetőségének.

Ez azonban nehezen egyeztethető össze azzal az elképzeléssel, hogy a tulajdonságok voltaképp osztályok. Ha valaki egy adott pillanatban hatvan, később viszont hatvanegy kiló, azt változásnak tekintjük. Ez a változás azonban az osztályokat is érinti: ha valaki felszed egy kilót, sem a hatvan kilogramm tömegű individuumok, sem a hatvanegy kilogramm tömegű individuumok osztálya nem marad ugyanaz, mint korábban volt. Nem, vagy nemcsak az individuumok változnak, hanem maguk a tulajdonságokként értelmezett osztályok is. Ez viszont értelmezhetetlenné és megfoghatatlanná teszi magát a változás fogalmát.

Lehetséges azt a választ adni erre a problémára, hogy a tulajdonságokat olyan osztályok alkotják, amelyeknek elemei magukban foglalnak múlt- és jövőbeli individuumokat is. Logikailag persze adódnak problémák, hiszen így valaki része lehet mind a hatvan, mind a hatvanegy kilogramm súlyú individuumok osztályának, ám ez a két tulajdonság kizárja egymást. Pusztán technikai értelemben ez a probléma megválaszolható, ha a tulajdonságokat nem az individuumokhoz, hanem azok „temporális részeihez” kötjük, vagy ha időben indexált osztályok osztályainak tekintjük őket. De ezek a technikai megoldások semmivel sem teszik az elméletet intuitíve vonzóbbá. Inkább úgy tűnik, egy eleve nehezen védhető felfogást még nehezebben védhetővé tesznek.

Mint korábban említettem, Platón egyik örökérvényű belátása, hogy a tulajdonságok, a változás és a modalitások filozófiai problémái nem függetlenek egymástól. Ami megváltozik, arról igaz kell, hogy legyen a következő: *lehetőség*, hogy rendelkezék egy olyan tulajdonsággal, amellyel az adott időpontban nem rendelkeznek. Ez az alapvető belátás nem értelmezhető akkor, ha a tulajdonságokat individuumok osztályainak tekintjük. Ha ugyanis az osztályokat az individuumok segítségével határozzuk meg, akkor vagy (a) az osztályok, azaz a feltételezett tulajdonságok változnak, nem az individuumok, vagy (b) sem az osztályok, sem az individuumok nem változnak, mivel a változás fogalma értelmezhetetlen.

Azok a filozófusok, akik ezt a problémát megoldhatatlannak tartják, a tulajdonságokat nem összességeknek, hanem – a korábban említett középkori filozófia szóhasználatát követve – (ontológiai, nem grammatikai értelemben vett) univerzáléknak tekintik. Az univerzálé egy olyan létező, amelynek a partikulárék

²¹ Vö. Lewis 1983/1999 és Lewis 1986.

vagy individuumok instanciái, példányai lehetnek. Az individuumok azért változnak, mert különböző időpontokban különböző, egymással összeegyeztethetetlen univerzálékat instanciálhatnak. Az univerzálék természete azonban függetlenek attól, mi instanciálja őket. A „hatvan kilogramm súlyú” univerzálé nem változik meg attól, hogy valaki súlya idővel hatvanegy kilogrammra gyarapszik.

Az univerzálék mint példányaiktól függetlenül létező tulajdonságok elképzelése nyilvánvalóan platóni gyökerű. És pontosan emiatt a tulajdonságokat univerzáléknak tekintő elméletnek legalább két olyan problémával kell szembenéznie, amelyet már Platón is tárgyal. Az egyik, hogy mit értünk a „függetlenség” kifejezés alatt. A másik, hogy mit jelent pontosan egy tulajdonság példányának lenni.

Mint láttuk, Platón egyes érvei szerint az ideák az érzékelhető világtól elkülönült létezők. Másképp kifejezve ez azt jelenti, hogy nem térben léteznek, ahogyan a bennünket körülvevő, manifeszt világ tárgyai. Azon filozófusok egy része azonban, akik manapság elkötelezettek az univerzálék létezése mellett, nem tekintik őket a példányaiktól elkülönült létezőknek. E filozófusok feltételezése szerint ugyanis az elkülönültség elválaszthatatlan a kétvilág-doktrínától, márpedig szerintük csak egy világ létezik: az, amiben a partikulárék és individuumok *elhelyezkednek*, azaz a térbeli világ. Az univerzálék sem lehetnek másutt, csak abban a térben, ahol a példányaik vannak.²² A tulajdonságok nem abban az értelemben függetlenek az őket instanciáló partikuláréktól, hogy nélkülük is létezhetnének. Ontológiai függetlenségük inkább abban áll, hogy természetük nem változik azáltal, hogy melyik partikularé mikor instanciálja őket. Attól, hogy valaki már nem hatvan kiló, a „hatvan kilogramm súlyú” tulajdonság maga nem változik. Az univerzálék azonban csak példányaikban, skolasztikus terminológiával „in rebus” léteznek.

Ezért van az, hogy az univerzálé-elméletet kortárs képviselőinek jó része, annak nyilvánvaló platóni gyökerei ellenére, szembeállítja Platón elképzeléseivel, és inkább „arisztotelészinek” tekinti. Mint korábban láttuk, a tulajdonságok ezen elméletéből az következik: nem létezhet tulajdonság példány vagy instancia nélkül. Egy tulajdonság maga ugyan nem változik azáltal, hogy valamely partikularé instanciálja-e vagy sem, de nem létezhet olyan univerzálé, amelyet egyetlen partikularé sem instanciál.

Mint említettem, számos okunk van arra, hogy ezt a lehetőséget *ne* zárjuk ki. A kérdés inkább az, hogyan értelmezhetjük az univerzálékat úgy, mint a partikuláréktól *független*, de nem *elkülönült* létezőket. Az elkülönültség feltevésének ugyanis jól ismert nehézségei vannak. Ezek közül a legfontosabb, hogy meg kellene magyaráznunk, mi a kapcsolat egy elkülönült idea és azon dolgok között, amik rendelkeznek egy olyan tulajdonsággal, amelyet egy adott idea tökéletes formában reprezentál.

²² Lásd elsősorban Armstrong 1989a és Armstrong 1997.

Közismert módon Platón maga is tisztában volt ezzel a nehézséggel, részletesen tárgyalja is, de nem világos, végső soron megválaszolhatónak tartja-e.²³ Az egyik elképzelés szerint a példányok valamilyen módon „részesednek” abból az ideából, aminek példányai, de ez összeegyeztethetetlennek tűnik az elkülönültséggel, sőt, bizonyos értelemben még a függetlenséggel is. További nehézség, hogy a részesedés maga is egy reláció, következésképp két (vagy több) dolog között fennálló tulajdonság, aminek szintén kell, hogy legyen egy ideája, amiben e relációnak részesednie kell. Ez pedig egy nyilvánvaló és nehezen vállalható regresszushoz vezet.²⁴

Mindez talán úgy kerülhető el, hogy a „valami instanciájának, példányának lenni” kifejezést nem úgy értelmezzük, mint egy relációt. Hogy pontosan miként is kellene értelmeznünk, az persze nehéz kérdés. Egy lehetséges elképzelés szerint az, hogy valami egy adott időpontban egy meghatározott tulajdonsággal rendelkezik, egy *tény*. Ezt a gondolatot és Wittgensteint követve azt állíthatnánk, hogy a világ tények („Tatsachen”), nem pedig dolgok összessége. A tulajdonságok a partikulárékkal együtt a tények alkotói, de a tényektől függetlenül nem értelmezhetők.²⁵

Mindezek az elképzelések olyan további kérdésekhez vezetnek, melyek gyökere a változással és állandósággal kapcsolatos platóni problémafeltevéshez kötődik. Az engem a jelen írásban foglalkoztató kérdés azonban nem erre vonatkozik, hanem a tulajdonságok dinamikus természetére. Arra tehát, miként lehetnek a tulajdonságok a változás forrásai.

V. KONTINGENCIA

Ha létezik változás, lehetségesnek kell lennie, hogy egy individuum más tulajdonsággal is rendelkezzen, mint amivel egy adott időpontban rendelkezik. De rendelkezhet-e olyan tulajdonsággal *az adott időpontban*, amivel aktuálisan nem rendelkezik? Ez a kérdés, első megközelítésben legalábbis, nem a változás lehetőségére vonatkozik, hanem magára a lehetőségre: lehetséges-e, hogy a dolgok másnyelven legyenek, mint amilyenek aktuálisan; vagy hogy más dolgok létezzenek, mint amik aktuálisan léteznek? Lehetséges-e, hogy bár valaki ténylegesen egy adott időpontban hatvanegy kilogramm súlyú, csak hatvan kilogramm legyen? Lehetségesek-e tényellentétes, kontrafaktuális igazságok?

²³ Lásd elsősorban a *Parmenidész* első szakaszát, 130a–134e.

²⁴ Egyes interpretációk szerint voltaképp ezt a problémát taglalják a hagyományban Arisztotelész nyomán „harmadik ember érvként” emlegetett fejtegetések a *Parmenidész*ben, vö. 132a–b. Arisztotelész értelmezéséről lásd *Metafizika* 990b17–1079a13.

²⁵ Ezt a megoldást javasolja Armstrong 1997, amely Skyrms 1980 *Tractatus*-interpretációján alapul.

A legtöbben úgy véljük: igen. Akármit is gondolt Spinoza, Leibniz vagy (talán) Hegel, nem szükségszerű, hogy az létezzék, ami valójában létezik. Létezhetnének más dolgok, mint amik aktuálisan léteznek: több vagy kevesebb individuum. És a valójában létező dolgok rendelkezhetnének más tulajdonságokkal, mint amikkel ténylegesen rendelkeznek.

A lehetséges létezők, kontingens tények és események magyarázata egy további nehézséget jelent az univerzálék létezésében kételkedők számára. Ha a tulajdonságok partikulárek összeségei lennének, akkor az, hogy egy individuum más tulajdonsággal rendelkezne, mint amivel valójában rendelkezik, egyben azt is jelentené, hogy egy *más összességhez* kellene tartoznia. De ez egy olyan összesség kell hogy legyen, amely *de facto* nem létezik: az aktuális és lehetséges individuumok összesége.

A tulajdonságok jó része – a materialisták szerint valamennyi – a tér valamelyik pontján instanciálódik. Csak úgy lehet valami hatvan kilogramm súlyú, ha valahol van. Ezért azok a lehetséges individuumok, amik e felfogás szerint a tulajdonságokat alkotó osztályok elemei, nem lehetnek absztrakt entitások. Egy absztrakt entitásnak nincs súlya vagy tömege.²⁶ A releváns partikulárnak konkrét, térben (és időben) létező individuumnak kell lennie. Ez pedig azt jelenti, hogy (a) ha a tulajdonságokat pusztán összességeknak tekintjük és (b) megengedjük, hogy vannak a világban kontingens tények, tehát lehetséges, hogy valami adott időpontban más tulajdonsággal rendelkezzen, mint amivel valójában rendelkezik, akkor (c) azt is fel kell tételeznünk, hogy léteznek nem-aktualizált, de lehetséges univerzumok.

Tegyük fel, hogy a következő állítást igaznak fogadom el: „K kisasszony lehetne most hatvan kilogramm is” (bár valójában hatvanegy kilogramm). Ha a „hatvan kilogramm tömegűnek lenni” a hatvan kilogramm tömegű individuumok összessége, akkor ez azt jelenti, hogy kell lennie valakinek, aki aktuálisan nem létezik, de aki „most” épp hatvan kilogramm. Ez nem lehet maga K kisasszony, hiszen ő nem lehet adott pillanatban hatvanegy és hatvan kilogramm is. Nem lehet K kisasszony absztrakt reprezentációja sem (bármi is legyen az), mert az absztrakt reprezentációknak nincs se súlyuk, se tömegük.²⁷ Tehát csakis egy másik individuum lehet, akit K kisasszony metafizikai értelemben vett „hason-

²⁶ Nem arról van természetesen szó, hogy fiktív entitásokról bizonyos értelemben ne beszélhetnénk úgy, mintha kiterjedésük vagy tömegük lenne. A kérdés az, hogy értelmezhető-e a „valamilyen tömegű” tulajdonság partikulárek összességeként, ha a fiktív entitásokat is ezen osztály elemeinek tekintenénk. A válasz az, hogy nem, mivel a fiktív entitásokat éppen azoknak a tulajdonságoknak a segítségével azonosítjuk, amelyeket feltevésünk szerint magyarázni kellene velük.

²⁷ Félreértések elkerülése végett: nem azt állítom, hogy egy reprezentációnak rendelkeznie kell a reprezentált dolog tulajdonságaival. A „kék” reprezentálhatja a kék dolgokat akkor is, ha nem kék, mint ahogyan a „fű” is reprezentálhatja a fűvet. De ez önmagában aligha *teheti igazzá* azt az állítást, hogy „A fű lehetne kék is”. Márpedig a kérdés itt az, mi tehet igazzá egy lehetőségre vonatkozó kijelentést.

másának” (*counterpart*) tekintünk egy másik, nem-aktualizált térben, azaz egy másik lehetséges világban.

Ha tehát a tulajdonságokat összeségeknek tekintjük, és nem tagadjuk, hogy világunkban léteznek kontingens tények, akkor nem tagadhatjuk más lehetséges világok létezését sem. Mi több, e lehetséges világokat nem tekinthetjük platonikus értelemben vett absztrakt entitásoknak. Bár ezek a világok éppúgy elkülönülnek az aktuális világtól, mint ahogyan a „zabolátlan platonizmus” szerint a formák világa aktuálisan elkülönül az érzékelhető, változó partikuláris világtól, a lehetséges világokat olyan típusú létezőknek kell tekintenünk, mint amilyen a „mi” aktuális világunk, amit térbeli és időben változó létezők népesítenek be.²⁸

Sokan ezt elégséges indoknak tartanák arra, hogy a tulajdonságok ezen a platonói hagyománnyal radikálisan szembenálló elméletét elvessük. Én nem tartom annak. A világ mint a térben és időben létezők teljessége lehetne más is, mint ami valójában. Nemcsak az egyes tények, maga az univerzum is kontingens létező. Ez pedig azt jelenti, hogy vannak más, *számunkra*, az aktuális világban élők számára pusztán lehetséges világok is. Ezt sem logikailag, sem metafizikailag nem zárja ki semmi.

A probléma a lehetséges világokkal nem a létezésük feltételezése, hanem az, hogy mit magyarázhatunk velük. Márpedig én úgy látom, hogy sem a tulajdonságok, sem a kontingencia valós természetét nem érthetjük meg a segítségükkel. Ennek oka, hogy a lehetőségeket végső soron a tulajdonságok természete, nem pedig a lehetséges világok magyarázzák.

Hogy ezt jobban megértsük, mindenekelőtt azt kell megvizsgáljunk, mi tesz egy világot *lehetségessé*. A lehetséges világ, magától értetődő módon, egy olyan világ, amely nem lehetetlen. Milyen világ lehetetlen? Leibniz és Kant óta azt mondanánk: az olyan világ, amelyik ellentmondás(oka)t tartalmaz.²⁹ Azt azonban, hogy mit tekintünk ellentmondásnak, végső soron a tulajdonságok természete határozza meg. A lehetőség végső alapja nem valamely világ, hanem azok a tulajdonságok, amik egy világban instanciálódhatnak.

Létezhetnek-e beszélő szamarak? Attól függ, mit értünk a „szamár” tulajdonság alatt. Ha samár lehet bármi, ami első ránézésre samárnak tűnik, akkor a vá-

²⁸ Ugyanez áll az úgynevezett „hasonlósági nominalizmus” tulajdonságokról alkotott elméletére, ami szerint az magyarázza, hogy egy individuum milyen tulajdonsággal rendelkezik, hogy hasonlít egy másik individuumra. Túl azon, hogy az elmélet magyarázóerejét aláásni látszik, hogy a hasonlóságot primitív, analízálhatatlan fogalomnak tekinti, ezért inkább megkerüli, mint megválaszolja az eredeti platonói kérdést, az elmélet ugyanúgy implikálja a lehetséges tárgyak és világok melletti elköteleződést, mint a Lewis-féle osztály-nominalizmus. Ezért ezt a felfogást szükségtelenül külön tárgyalnunk.

²⁹ Az ellentmondás-kritérium eredetéről lásd Margaret Wilson kiváló monográfiáját, Wilson 1990. Bizonyos értelemben ez a gondolat már Arisztotelésznél is jelen van, bár explicit módon nem a lehetőségek, hanem az igazság és állíthatóság összefüggésében jelenik meg. Az igazság és állíthatóság összefüggéséről, Platón és Arisztotelész kontextusában, lásd Irad Kimhi rendkívül nehéz, de igen mély elemzését, Kimhi 2018.

lasz az, hogy igen (Bálám számara valószínűleg ebben az értelemben szólalhatott volna meg). De érvelhetünk úgy is: ha valami úgy néz ki, mint egy számár, de megszólal, akkor egyben kiderül róla, hogy valójában nem is számár. Nem lehet számár, hiszen a számarak, *definiójuk szerint*, „néma állatok”, abban az értelemben, hogy nem képesek értelmes beszédre.

Lehet a számár-ügyön tovább töprengeni, és további érveket fölhozni a beszélő számarak védelmében, de ez az általunk vizsgált kérdés szempontjából lényegtelen. Ami lényeges, az a következő: azt, hogy mi ellentmondás és mi nem, az határozza meg, milyen tulajdonságok léteznek a világban, és hogy ezek közül melyek kompatibilisek egymással és melyek nem – amint erre egyébként Platón néhány fejtegetésben fel is hívja a figyelmet.³⁰

Következésképp a lehetséges világok, akár léteznek, akár nem, nem alapoznak meg semmilyen lehetőséget, és azt sem magyarázzák, mi lehetséges, és mi nem. A lehetőségek korlátja és metafizikai alapja a tulajdonságokban keresendő. Ahogyan *A szofista* eleai vendége állítja: a létezés képesség valamely változás előidézésére. A képesség pedig a dolgok tulajdonságaiban rejlik. Pontosabban: a tulajdonságok maguk vagy képességek, vagy a képességek metafizikai alapjai. A tulajdonságok tehát nem csupán a változás logikája által feltételezett állandóság és a szükségszerű igazság metafizikai alapjai, hanem magáé a változásé és a lehetőségé is.

VI. KÉPESSÉGEK ÉS LEHETŐSÉGEK

Az az elképzelés, hogy a tulajdonságok dinamikusak, és ezért a változás és a lehetőségek forrásai, szakítást jelent egy, a platóni és arisztotelészi metafizikai hagyomány kritikáján alapuló, modern filozófiai felfogással. E felfogás szerint a tulajdonságok nem lehetnek potenciák, azaz a változás forrásai, mivel csakis passzív, önmagukban változásra képtelen állapotokat jellemeznek. A dolgok változása kétségkívül csak úgy értelmezhető, hogy valami, ami egy adott időpontban rendelkezik egy bizonyos tulajdonsággal, nem rendelkezik vele egy másikban. Ez azonban csak a változás leírása, a változás forrása nem magukban az instanciált tulajdonságokban keresendő.³¹

³⁰ *Phaidón* 103d–e. Platón (Szókratész) érvelése, bár rendkívül meggyőző, egyben zavarba ejtő is, mert nehéz összeegyeztetni a korábbi, az ideák/formák önállóságáról és elkülönültségükről szóló érveivel. Másfelől, ahogy említettem, sok Platón van, akár egy művön belül is. *A szofista* bizonyos érvei szintén azt implikálják, hogy az egyes ideák, formák közt logikai és metafizikai kapcsolat áll fenn, vö. 254b–c.

³¹ A passzív tulajdonságokon alapuló domináns metafizikai felfogást, annak minden nehézségével, Macdonald 2006 mutatja be a legteljesebben. A felfogás meggyőző kritikáját adja Ellis 1999 és 2002.

A kortárs metafizikában azokat a dinamikus tulajdonságokat, amik fogalmilag kötődnek a változáshoz, diszpozícióknak szokás nevezni.³² A törekenység fogalmilag kötődik ahhoz, hogy valami összetörhet. A gyúlékonyság fogalmilag kötődik ahhoz, hogy valami meggyulladhat. A mérgezőség fogalmilag kötődik ahhoz, hogy valami valakit megmérgezhethet. Magától értetődőnek tűnik tehát, hogy a dolgok változásának és a lehetséges eseményeknek az ilyen dinamikus, diszpozíciós tulajdonságok legyenek a forrásai. Ha valami törekeny, az *összetörhet*. Ha valami gyúlékony, az *fel- vagy meggyulladhat*. Ha valami mérgező, az *valakit megmérgezhethet*.³³

A sokáig dominánsnak tekinthető kortárs felfogás szerint azonban maguk a diszpozíciók nem forrásai sem a változásnak, sem a lehetőségeknek. Voltaképp a diszpozíciók nem is genuin, logikai értelemben „elsőrendű” tulajdonságok, csak olyan terminusok, amelyek használatát más, nem diszpozíciós tulajdonságok tesszék lehetővé.³⁴ Példaként – ahogyan az szokás – tekintsük a törekenységet. Azt, hogy egy tárgy mennyire törekeny, a tárgyat alkotó anyag mikroszkopikus kristályszerkezete határozza meg. A kristályszerkezet azonban, e felfogás szerint legalábbis, nem dinamikus tulajdonság. A kristályszerkezet leírásából önmagában ugyanis nem következik, hogy valami könnyen összetörhet.³⁵

A változás forrása eszerint nem a tulajdonságokban, hanem a tulajdonságokkal összeköthető természeti törvényekben keresendő. A természeti törvények határozzák meg, hogy egy bizonyos kristályszerkezettel rendelkező tárgy milyen könnyen törhet össze. Ha viszonylag könnyen: azt mondjuk rá, hogy törekeny. Ha viszonylag nehezen: azt mondjuk rá, nem törekeny. De ezen állítások igazságának metafizikai alapja nem a tárgy diszpozíciós tulajdonsága (törekenysége), hanem olyan, önmagukban passzív tulajdonságok, amelyek változását valamely természeti törvény „kényszeríti ki”.

A tulajdonságok mint passzív állapotok elképzelése Hume filozófiájának öröksége. Passzivitásuk összefügg modalitásukkal: egy tulajdonság instanciálódása semmilyen módon sem korlátozza más tulajdonságok instanciálódását. Innen származik a lehetőségnek az a fogalma, ami a lehetséges világok domináns értelmezésének alapjául szolgál: egy lehetséges világot úgy kapunk, ha „újra-

³² Ez a technikai szóhasználat, amely a köznyelvi angol „disposition” kifejezés átértelmezése, Carnap klasszikus tanulmánya nyomán vált általánossá az analitikus filozófia nyelvében. Vö. Carnap 1936–1937.

³³ A modális tulajdonságok és a lehetőségek kapcsolatáról egyebek mellett lásd Weissman 1965; Wiggins 2001. 112; Jacobs 2010; Huoranszki 2012 és 2015; Vetter 2015; Pawl 2017. A tanulmány további része a *The Metaphysics of Contingency* című, rövidesen megjelenő könyvem gondolatmenetére támaszkodik, amelyben – egyebek mellett – az itt összefoglalt metafizikai elméletet is részletesebben kifejtem.

³⁴ A diszpozíciók efféle értelmezéséről lásd Mackie 1973 és 1977; Prior at al. 1982; Prior 1985; Armstrong 1997; Lewis 1997/1999.

³⁵ Véleményem szerint ez a feltételezés hamis, de most ettől tekintsünk el. Érveimről lásd Huoranszki 2019.

kombináljuk” (*recombine*) az aktuális világ tulajdonságait; pontosabban azt, hogy ezek a tulajdonságok hol és mikor instanciálódnak.³⁶ A változás forrásai pedig azok a dinamikus természeti törvények, amik arra szolgálnak, hogy korlátozzák a tulajdonságok instanciálódásának lehetséges rendszerét.

A domináns felfogás azonban sokkal több megoldatlan problémát vet fel, mint amennyit megold. A természeti törvények általában, az eredeti elképzelés szerint, kontingens módon igaz, bár nem véletlenszerű általánosítások. A dinamikus természeti törvények általánosításokat fogalmaznak meg azzal kapcsolatban, hogy ha egy partikuláre vagy egy fizikai rendszer egy adott időpontban meghatározott tulajdonságokkal rendelkezik, akkor milyen más tulajdonságokkal rendelkezhet valamely más időpontban. Az azonban felfoghatatlan, hogy az ekként értelmezett természeti törvények hogyan *kényszeríthetnek* bármit is valamely meghatározott irányú változásra, vagy mi módon korlátozhatnák a lehetőségeket. Hogyan kényszeríthetne bármit is egy általánosítás igazsága arra, hogy *megtörténjen?*

Valójában azonban azt sem értjük világosan, hogy mi tesz bizonyos általánosításokat véletlenszerűvé, míg másokat törvény jellegűvé.³⁷ Ezért is nehéz megérteni, hogyan magyarázhatnánk az így felfogott törvények a modalitását; azt tehát, hogy miként korlátozhatnának vagy alapozhatnának meg bizonyos lehetőségeket. Továbbá azt sem könnyű belátni, hogy mi tehet egyes természeti törvényeket dinamikussá anélkül, hogy a bennük szereplő tulajdonságok dinamikus jellegére hivatkoznánk.³⁸

Ezek a kérdések azonban könnyen megválaszolhatók, ha Platón és Arisztotelész nyomán a változás és a lehetőségek forrásának magukat a dinamikus tulajdonságokat – vagy, a modern elnevezést követve, diszpozíciókat és képességeket – tekintjük.³⁹ A diszpozíciók és képességek tulajdonítása logikai és metafizikai értelemben is kötődik a változáshoz. A kortárs filozófia legjelentősebb hozzájárulása a változás és lehetőségek megértéséhez e logikai kapcsolat vizsgálata olyan logikai eszközökkel, amelyek nem álltak Platón és Arisztotelész rendelkezésére. A képességek és diszpozíciók úgynevezett „kondicionális elemzése” segíthet bennünket abban, hogy megértsük, mit jelent pontosan az, hogy a változás és a lehetőségek forrásai a tulajdonságokban le lehetők fel.

A kondicionális elemzés kidolgozásának eredeti elméleti motivációja a legkevésbé sem metafizikai, sokkal inkább szemantikai és episztemikus volt. Az olyan predikátumok, mint a korábban említett „törékeny” vagy a „mérgező”,

³⁶ Lásd elsősorban Armstrong 1989b és 1997; valamint Lewis 1986.

³⁷ Erről részletesebben lásd Huoranszki 2001, II. fejezet.

³⁸ Vö. Ellis 1999; Bird 2004; Huoranszki 2019; valamint *The Metaphysics of Contingency*. Chapter 2. 12.

³⁹ Az arisztotelészi *dinamisz*-fogalom platóni gyökereiről vö. Menn 1994. A tulajdonságok mint aktív képességek eszméjének modern felelevenítői közül a legnagyobb hatásúak Mellor 1974 és Shoemaker 1980.

közvetlenül nem érzékelhető tulajdonságokat fejeznek ki. A törékenység nem látszik a kínai vázán, a mérgezőség nem látszik a gyilkosgalócán. A verifikacionista program szerint azonban csak olyan predikátumok rendelkezhetnek jelentéssel, amelyek valamilyen módon az észlelhető vagy megfigyelhető tulajdonságokhoz köthetők. Ezért, ha a diszpozicionális terminusokat értelemmel kívánjuk felruházni, meg kell mutatni, mi a logikai kapcsolat köztük és észlelhető manifesztációjuk között.

Eszerint az elképzelés szerint akkor mondhatjuk valamiről, hogy törékeny, ha igaz róla a következő feltételes állítás: összetörne, ha kellő erővel megütnék. Hasonlóképp, akkor mondhatjuk valamiről, hogy mérgező, ha igaz rá a következő: a mérgezés tünetei jelentkeznének azon, akinek a szervezetébe kerülne. Ezzel az elképzeléssel kapcsolatban számos technikai probléma vetődik fel, és – ahogyan az az analitikus filozófiában ma már megszokott – egész kis iparág alakult ki az ellenvetésekre adott válaszkísérletekből és a válaszkísérletekre gyártott újabb ellenvetésekből.

Ez a vita nem tanulság nélküli, de részleteinek ismertetésétől itt most eltekinthetünk.⁴⁰ Ehelyett inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy a kondicionálisok és képességek tulajdonítása közti kapcsolat nem csak a verifikacionalista szemantika szemszögéből vizsgálható. Ha a diszpozíciókat és képességeket dinamikus, a változást és a lehetőségeket metafizikailag megalapozó tulajdonságoknak tekintjük, akkor a kondicionális elemzés célja nem a „diszpozicionális predikátumok” értelmességének igazolása, hanem annak megértése, hogyan kapcsolódik az aktualitás a lehetőségekhez.⁴¹

Amikor az állítjuk valamiről, hogy (valamilyen mértékben) törékeny, tehát amikor egy meghatározott tulajdonságot rendelünk egy tárgyhoz, azzal egyben azt is állítjuk, hogy összetörhet; azaz, hogy lehetséges, hogy összetörjön. Ennél azonban nyilván többet is akarunk mondani. Hiszen bizonyos körülmények között bármi, akár egy betontömb is összetörhet. De egy betontömböt nem neveznénk törékenynek. Más körülmények között viszont egy normális esetben törékenynek tekintett kínai váza sem törik el. Ha például törésgátló csomagolás veszi körül.

Amikor tehát a lehetőségek foglalkoztatnak bennünket, nem az érdekel, mi történhet valamivel „úgy általában”, hanem hogy mi történhet valamivel meghatározott körülmények között. A kondicionális elemzés szerepe éppen az, hogy meghatározza, mi történhet valamivel abban az értelemben, hogy mi történne vele, ha bizonyos körülmények fennállnának.

⁴⁰ E vitákról és jelentőségükről a modalitás és a változás természetének metafizikai elemzésében vö. Huoranszki: *The Metaphysics of Contingency*. Chapter 4.

⁴¹ A lehetőségek és kondicionálisok közti kapcsolat már Plantinga egy a lehetséges világokról szóló írásában is felmerül, de a kapcsolat természetét nem fejti ki részletesen. Vö. Plantinga 1979.

Továbbá a dinamikus tulajdonságok nemcsak azt határozzák meg, hogy mi történhet valamivel, hanem azt is, hogy valójában mi történik vele. A dinamikus tulajdonságok ebben az értelemben a változás forrásai. A változást Platón az ellentétek terminusaiban, Arisztotelész pedig egy lehetőség megvalósulásaként értelmezi.⁴² Mindkét értelmezés alapja, hogy a változás a dolgok tulajdonságának természetéből adódik. E tulajdonságok egyben képességek is, amelyek olyan lehetőségek metafizikai alapjai, amelyek a változás során aktualizálódnak. Azt, hogy mivel mi *történhet*, és hogy végül mivel mi *történik*, azok a dinamikus tulajdonságok határozzák meg, amikkel valami egy adott időpontban rendelkezik.⁴³

Mint láttuk, a kondicionális elemzés eredeti célja annak kimutatása volt, hogy miként érthetünk meg olyan kifejezéseket, amelyek közvetlenül nem észlelhető tulajdonságokat tulajdonítanak tárgyakra, kémiai szubsztanciáknak vagy élőlényeknek és személyeknek. E feltételezés szerint annak, ami megfigyelhető, azaz valamilyen módon manifesztálódik, világosan értjük a természetét. Magyarázatra csak az szorul, ami érzékeink számára közvetlenül nem adott.

A platóni hagyományt követve azonban érvelhetünk amellest, hogy valójában ennek épp az ellenkezője igaz. A világ, ahogyan számunkra a nyelvben és hétköznapi megfigyeléseinkben manifesztálódik, csakis értelmi, intelligibilis módon fogható fel, és ezt éppen a dinamikus tulajdonságok és a kondicionálisok közti kapcsolat bizonyítja a legjobban.

Amikor valami összetörik, hirtelen kisebb darabokra esik szét. Utóbbi az, amit közvetlenül megfigyelhetünk. Csakhogy ami felrobban, az is kisebb darabokra esik szét. Ismét csak az utóbbi az, amit közvetlenül megfigyelhetünk. Viszont a legtöbb esetben ami törékeny, az általában nem robbanékony, és ami robbanékony, az nem törékeny. A kivételek pedig, mint látni fogjuk, csak még erősebben motiválják e két tulajdonság megkülönböztetését.

Amikor a törékenységre vagy a robbanékonyra megnyilvánul, azt figyelhetjük meg (vagy észlelhetjük), hogy valami hirtelen kisebb darabokra esik szét. De csak akkor mondjuk, hogy *összetört*, ha az, ami történik, *a törékenységet mint tulajdonságot manifesztálja*; és akkor mondjuk, hogy *felrobban*, ha az, ami történik, *a robbanékonyra mint tulajdonságot manifesztálja*. Egy esemény közvetlenül megfigyelhető, észlelési terminusokkal történő leírása önmagában nem határozza

⁴² Platón: *A szofista* 255e–256d, illetve Arisztotelész: *A természet*, 201a 10–11, 27–29, b 4–5. A változás arisztotelészi fogalmának értelmezéséről vö. Kosman 1969 és Charles 1984.

⁴³ Persze nem minden filozófus ért egyet abban, hogy a dinamikus tulajdonságok alapvetőek, redukálhatatlanok lehetnek. A dinamikus tulajdonságok létezése ellen felhozott gyakori érv az úgynevezett „puszta erők regresszusa”. Az érv azt igyekszik bizonyítani, hogy ha a dinamikus, modális tulajdonságok alapvetőek lennének, akkor az aktualitás értelmezhetetlenné válna. Ezen érv részletesebb tárgyalásától és az érv jelentőségéhez képest zavarba ejtően bőszes irodalmának felsorolásától eltekintek, miután csak amellest a feltevés mellett értelmes, hogy az aktualitást kizárólag modális tulajdonságok alkotják. Én azonban a jelen tanulmányban nem állítok ilyesmit. Az érvet és a hozzá kapcsolódó metafizikai problémákat másutt részletesebben tárgyalom, vö. *The Metaphysics of Contingency*. Chapter 7. 40, 41, 42.

meg, mi történik a világban. A manifeszt világ valós szerkezetének megértése, ahogyan Platón világossá tette számunkra, lényegileg értelmi, intelligibilis tevékenység.⁴⁴

Az a mód pedig, ahogyan értelmünk segítségével igyekszünk a világ valós természetét felfogni, a kondicionálisok használatán alapszik. Hogyan különböztethetjük meg egymástól azt az eseményt, amikor valami összetörik, attól, amikor felrobban? Annak segítségével, hogy megértjük, a hirtelen szétesés milyen körülmények között történik vagy történhetne. A gesztenye széteshet akkor, amikor ráütünk egy kalapáccsal. És széteshet akkor is, ha forró lapra tesszük.⁴⁵ Ezek a kondicionálisok a gesztenye két különböző tulajdonságán alapulnak, hiszen sok más tárgy lehet ugyanolyan mértékben törékeny, mint egy gesztenye, még akkor is, ha nem robbanna szét, ha melegítenék.

A tulajdonságok közti különbséget ez esetben egy nagyon egyszerű kondicionálissal fejezhetjük ki. De nem minden esetben van így. Egy kézigránát felrobbanna, ha ütés érné. De egy kézigránát nem törékeny abban az értelemben, ahogy egy kínai váza az, ellenben nagyon is robbanékony. Viszont egy kézigránát nem robbanna fel, ha ütés érné, de nem lenne kibiztosítva. Akkor most robbanékony ez a kézigránát vagy sem? És a kibiztosított kézigránát miért nem törékeny?

A választ erre csakis az egyre összetettebb kondicionálisok segítségével adhatjuk meg. A kibiztosított kézigránát nemcsak azonos típusú alkotóelemekre esne szét, ha megütnék, mint a kínai váza, hanem részben az őt alkotó kémiai összetevők is megváltoznának. Továbbá, bár ha nincs kibiztosítva, nem robbanna fel még akkor sem, ha erős ütés érné, az továbbra is igaz róla, hogy ha kibiztosítanánk és erős ütés érné, akkor felrobbanna.

Miért érdekes ez? Mert a kondicionálisok pontosabbá tételével és a feltételek specifikációjával különböző, de egymással logikai kapcsolatban álló lehetőségeket azonosíthatunk. A hirtelen szétesés lehetősége nem jelenti azt, hogy adott kontextusban a szétesés a kémiai összetevők bomlását is involválja. Utóbbi egy specifikusabb lehetőség, mint az előbbi.

Továbbá, amikor azt kérdezzük, egy kézigránát felrobbanhat-e, különböző kontextusokban különböző lehetőségek érdekelnek bennünket. Néha a „közeleli lehetőség” fontos számunkra, vagyis az, hogy felrobbanna-e *simpliciter*, azaz az aktuális körülmények között, ha erősen megütnénk. Ha nincs kibiztosítva, a válaszuk erre: nem. Néha viszont az érdekel bennünket, hogy fel tudnánk-e robbantani: ekkor a válaszuk igen, mert felrobbanna, ha élesítenék és erősen megütnénk. Ez a több előtaggal rendelkező kondicionális ugyan egy „távolab-

⁴⁴ Az események azonossága és modális tulajdonságok közti metafizikai kapcsolat részletesebb kifejtését lásd a *The Metaphysics of Contingency* 6. fejezetében.

⁴⁵ A példa John Mackie-től származik, bár ő a kauzalitás és a kontrafaktuálisok kapcsolatára vonatkozó probléma taglalása során használja, vö. Mackie 1974. 29.

bi” lehetőséget azonosít, mint az egyszerű kondicionális, de ettől az még egy nagyon is létező lehetőség.

A lehetőségek metafizikai alapjai tehát azok a dinamikus tulajdonságok, amiket különböző, egymással logikai kapcsolatban álló kondicionálisok segítségével azonosítunk. Azok az események, amelyek az aktuális világban történnek, a dinamikus tulajdonságok működésének eredményei olyan körülmények között, amikor a velük logikai kapcsolatban álló kondicionálisok előtagja(i) ténylegesen fennálló körülményeket ír(nak) le. Minél több olyan előtagja van valamely dinamikus tulajdonságot specifikáló kondicionálisnak, amely adott szituációban tényellentétes feltételekre utal, e tulajdonságok annál távolabbi lehetőségeket alapoznak meg.

Az így értelmezett lehetőségek absztrakciók, a szónak abban az értelmében, amely megengedi a fokozatokat. De nem a locke-i, hanem a hegeli értelemben vett absztrakciók. Locke számára az absztrakció: elvonatkoztatás. Mentális művelet, a mindig konkrét, maximális mértékben determinált valóság reprezentációjának módja. Ezzel szemben Hegel számára az absztrakt létezés éppúgy része a realitásnak, ahogyan a konkrét téridőben megvalósuló létezés is az. A logika és metafizika módszere a konkretizáció: a legelvontabb és legkevésbé meghatározott fogalmaktól és tulajdonságoktól (lét, nemlét, keletkezés) a maximálisan determinált konkrétum felé történő haladás.⁴⁶

Azonban egyetérthetünk Hegellel (és Platónnal) az absztrakt létezés realitását illetően akkor is, ha az absztrakt és konkrét realitás viszonyát tőlük eltérően értelmezzük. Az absztrakt entitások ezen alternatív értelmezés szerint a konkrét, maximálisan determinált, térben és időben létező dolgok tulajdonságai által megalapozott, többé vagy kevésbé „távoli” lehetőségek. Maguk a lehetőségek nem térben és időben léteznek, és nem okai a változásoknak. De nem is más világokban, idegen terekben lezajló események, mivel metafizikai alapjuk azonos azoknak az eseményeknek a metafizikai alapjával, amelyek ténylegesen megtörténnek, és amelyek ezért részben az aktualitást alkotják. Az események, amelyek nemcsak megtörténhetnek, de meg is történnek, a konkrét partikuláris dinamikus tulajdonságain alapuló lehetőségek megvalósulásai. Az absztrakt lehetőségek és a világban tapasztalható események tehát egyaránt a dinamikus tulajdonságokon alapulnak.

McDowell „zabolátlan platonistája” elkülöníti és szembeállítja egymással a változatlan és szükségszerű absztrakt entitások világát az érzékeink számára hozzáférhető, folyamatosan változó konkrét valósággal. De a zabolátlanság nem szükségszerű, csak egy lehetséges interpretációja a platóni művekben fellelhető gondolatoknak. Ami absztrakt, nem kell, hogy szemben álljon azzal, ami konk-

⁴⁶ Ez a feltételezés az alapja Hegel grandiózus vállalkozásának *A logika tudományában*, amely bővelkedik a platóni és az arisztotelészi metafizikából kölcsönzött elemekben. Erről lásd Ferrarin 2001.

rét. Végül is a konkrét, térben és időben tapasztalt „realitás” sosem más, mint megvalósult lehetőség. És mivel a lehetőségeket sosem tapasztalhatjuk közvetlenül, azt, hogy valójában mi történik a világban, csak értelmünkkel, racionális, intelligibilis képességeink használata révén foghatjuk fel. Egy megzabolázott platonizmusnál, ami a lehetőségek és ezzel együtt az aktualizált változás forrásának a tulajdonságokat tekinti, ma sincs plauzibilisebb kiindulópontja a metafizikának.

IRODALOM

- Ademollo, Francesco 2018. On Plato’s Conception of Change. *Oxford Studies in Ancient Philosophy*. 55. 35–83.
- Aristotle. Metaphysics. In Jonathan Barnes (szerk.) *The Complete Works of Aristotle*. Volume Two. Princeton, Princeton University Press. 1552–1728.
- Arisztotelész 1997. Kategóriák. In *Poétika, Kategóriák, Hermeneutika*. Ford. Rónafalvi Ödön, Lautner Péter. 63–131. Budapest, Kossuth.
- Arisztotelész 2010. *A természet*. Ford. Bognár László. Budapest, L’Harmattan.
- Armstrong, David M. 1989a. *Universals: An Opinionated Introduction*. Boulder/CO, Westview Press.
- Armstrong, David M. 1989b. *A Combinatorial Theory of Possibility*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Armstrong, David M. 1997. *A World of States of Affairs*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Beere, Jonathan 2009. *Doing and Being. An Interpretation of Aristotle’s Metaphysics Theta*. Oxford, Oxford University Press.
- Bird, Alexander 2007. *Nature’s Metaphysics: Laws and Properties*. Oxford, Oxford University Press.
- Carnap, Rudolf 1936–1937. Testability and Meaning I–II. *Philosophy of Science*. 3. 419–471; 4. 1–40.
- Charles, David 1984. *Aristotle’s Philosophy of Action*. London, Duckworth.
- Ellis, Brian 1999. *Scientific Essentialism*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Ellis, Brian 2002. *The Philosophy of Nature: A Guide to the New Essentialism*. Montreal, McGill-Queen’s University Press.
- Ferrarin, Alfredo 2001. *Hegel and Aristotle*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Frege, Gottlob 1980. *Logika, szemantika, matematika. Válogatott tanulmányok*. Ford. Máté András. Budapest, Gondolat.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1812/1979. *A logika tudománya I–II*. Ford. Szemere Samu. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Huoranszki Ferenc 2001. *Modern metafizika*. Budapest, Osiris.
- Huoranszki Ferenc 2010. Távolba ható okok. *Magyar Filozófiai Szemle*. 54/3. 98–118.
- Huoranszki, Ferenc 2012. Powers, Dispositions, and Counterfactual Conditionals. *Hungarian Philosophical Review*. 56/4. 33–53.
- Huoranszki Ferenc 2014. Fogalmi igazságok. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*. 26. 31–50.
- Huoranszki Ferenc 2015. Diszpozíciós realizmus. In Tózsér János – Márton Miklós (szerk.) *Realizmus, magyarázat és megértés*. 157–173. Budapest, L’Harmattan.

- Huoranszki, Ferenc 2019. The Contingency of Physical Laws. *Principia: An International Journal of Epistemology. Special Issue: Philosophical Issues in Laws of Nature: Metaphysics and Epistemology*. 23. 487–502.
- Huoranszki, Ferenc (megjelenés előtt). *The Metaphysics of Contingency: A Theory of Objects' Abilities and Dispositions*. London, Bloomsbury.
- Jacobs, Jonathan D. 2010. A Powers Theory of Modality – or, How I Learned to Stop Worrying and Reject Possible Worlds. *Philosophical Studies*. 151. 227–248.
- Jeremiah, Edward 2013. The Development, Logic, and Legacy of Reflexive Concepts in Greek Philosophy. *Journal of the History of Ideas*. 74. 507–529.
- Kant, Immanuel 1781/1995. *A tiszta ész kritikája*. Ford. Kis János. Budapest, ICTUS.
- Kimhi, Irad 2018. *Thinking and Being*. Cambridge/MA, Harvard University Press.
- Kosman, Aryeh L. 1969. Aristotle's Definition of Motion. *Phronesis*. 14. 40–62.
- Lewis, David 1973. *Counterfactuals*. Cambridge/MA, Harvard University Press.
- Lewis, David 1983/1999. New Work for a Theory of Universals. Reprinted in *Papers in Metaphysics and Epistemology*. 8–55. New York, Cambridge University Press.
- Lewis, David 1986. *On the Plurality of Worlds*. Oxford, Basil Blackwell.
- Lewis, David 1997/1999. Finkish Dispositions. Reprinted in *Papers in Metaphysics and Epistemology*. 133–151. New York, Cambridge University Press.
- Locke, John 2003. *Értekezés az emberi értelemről*. Szerk. Faragó-Szabó István. Ford. Vassányi Miklós és Csordás Dávid. Budapest, Osiris.
- Loux, Michael J. (szerk.) 1979. *The Possible and the Actual*. Ithaca, Cornell University Press.
- Macdonald, Cynthia 2005. *Varieties of Things. Foundations of Contemporary Metaphysics*. Malden/MA, Blackwell.
- Mackie, John L. 1973. *Truth, Probability and Paradox*. Oxford, Oxford University Press.
- Mackie, John L. 1974. *The Cement of the Universe*. Oxford, Clarendon Press.
- Mackie, John L. 1977. Dispositions, Grounds and Causes. *Synthese*. 34. 361–370.
- McDowell, John 1994. *Mind and World*. Cambridge/MA, Harvard University Press.
- Mellor, David H. 1974. In Defence of Dispositions. *The Philosophical Review*. 83. 157–181.
- Mellor, David H. 2000. The Semantics and Ontology of Dispositions. *Mind*. 109. 757–780.
- Menn, Stephen 1994. The Origins of Aristotle's Concept of *Energeia*. *Ancient Philosophy*. 14. 73–114.
- Moravcsik, Julius 1974. Aristotle on Adequate Explanation. *Synthese*. 28. 3–17.
- Pawl, Timothy 2017. Nine Problems (and Even More Solutions) for Powers Accounts of Possibility. In Jonathan D. Jacobs (szerk.) *Causal Powers*. Oxford, Oxford University Press. 106–123.
- Plantinga, Alvin 1979. Actualism and Possible Worlds. In Michael J. Loux (ed.) *The Possible and the Actual*. 253–274. Ithaca, Cornell University Press.
- Platón 2006. *A szofista*. Ford. Kövendi Dénes, Bene László. Budapest, Atlantisz.
- Platón 2014. *Állam*. Ford. Szabó Miklós, Steiger Kornél. Budapest, Atlantisz.
- Platón 2017. *Parmenidész*. Ford. Bárány István. Budapest, Atlantisz.
- Platón 2020. *Phaidón*. Ford. Bárány István. Budapest, Atlantisz.
- Prior, Elizabeth 1985. *Dispositions*. Aberdeen, Aberdeen University Press.
- Prior, Elizabeth – Pargetter, Robert – Jackson, Frank 1982. Three Theses about Dispositions. *American Philosophical Quarterly*. 19. 251–257.
- Ryle, Gilbert 1949/1974. *A szellem fogalma*. Ford. Altrichter Ferenc. Budapest, Gondolat.
- Schoemaker, Sydney 1980. Causality and Properties. In Peter van Inwagen (szerk.) *Time and Cause: Essays Presented to Richard Taylor*. Dordrecht, Reidel. 109–135.
- Skyrms, Brian 1981. Tractarian Nominalism. *Philosophical Studies*. 40. 199–206.
- Tugby, Matthew 2013. Platonic Dispositionalism. *Mind*. 122. 471–486.

- Vetter, Barbara 2015. *Potentiality: From Dispositions to Modality*. Oxford, Oxford University Press.
- Weissman, David 1965. *Dispositional Properties*. Carbondale, Southern Illinois University Press.
- Wiggins, David 2000. *Sameness and Substance Renewed*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Wilson, Margaret D. 1990. *Leibniz's Doctrine of Necessary Truth*. New York – London, Garland Publisher.
- Witt, Charlotte 2003. *Ways of Being. Potentiality and Actuality in Aristotle's Metaphysics*. Ithaca, Cornell University Press.

